

УДК 628.1:338

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ МЕЛІОРАТИВНИХ СИСТЕМ У ЗОНІ ОСУШЕННЯ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

М. Хвесик, д. е. н., В. Голян, д. е. н.

Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», м. Київ

Постановка проблеми. Соціально-економічне піднесення сільських територій у зоні масштабних меліорацій значною мірою залежить від модернізації міжгосподарських та внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд, що дасть змогу покращити гідрологічний режим використання сільськогосподарських угідь та підвищити продуктивність сільськогосподарського виробництва. Особливо актуальною ця проблема є для зони осушення, де внаслідок затяжної економічної кризи в 90-х роках минулого століття було демонтовано значну кількість крупнотоварних сільськогосподарських підприємств і мережі гідротехнічних споруд у переважній більшості втратили реального господаря, що призвело до посилення процесів природної ренатуралізації на осушених сільськогосподарських угіддях та зниження врожайності традиційних для цієї зони сільськогосподарських культур. Відновлення мереж гідротехнічних споруд пов'язується з нарощенням обсягів фінансування проектів модернізації, реконструкції та технічного переоснащення як міжгосподарських, так і внутрішньогосподарських мереж. Сучасний стан фінансового забезпечення модернізації мереж гідротехнічних споруд є незадовільним через обмежені обсяги бюджетного фінансування та незначні інвестиційні можливості різних категорій сільськогосподарських товаровиробників, що працюють у зоні осушення. Постає проблема формування сприятливих інституціональних передумов для розширення спектра джерел фінансового забезпечення модернізації меліоративних систем у зоні осушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Механізми нарощення обсягів фінансового забезпечення модернізації меліоративних систем, а також можливості розширення спектра джерел інвестування водогосподарських та водоохоронних проектів і фінансування поточних витрат на охорону та відтворення поверхневих і підземних вод розглядаються у працях М.Ромаценка, О.Жовтоног, Л.Кожушка, А.Щербакової, І.Андрощук та ін. [1; 4-8]. Учені наголошують на необхідності створення у водогосподарсько-меліоративному підкомплексі на базі суб'єктів водогосподарської діяльності державно-приватних партнерств, організаційно-правова форма яких дасть змогу залучити приватний капітал до фінансування меліоративних заходів та інших видів робіт, що сприятиме підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва в зоні осушення. Водночас поза увагою залишаються деякі аспекти формування сприятливих інституціональних передумов для нарощення обсягів фінансового забезпечення модернізації внутрішньогосподарських та міжгосподарських мереж гідротехнічних споруд через імплементацію водних директив Євросоюзу, створення сучасних інтегрованих підприємницьких структур, які об'єднують лише окремі види діяльності суб'єктів

водогосподарського, лісгосподарського та аграрного підприємництва в зоні осушувальних меліорацій, розширення спектра надання водогосподарських та екосистемних послуг на платній основі.

Постановка завдання. Завдання дослідження – виявити існуючі джерела фінансового забезпечення меліоративних заходів та розширеного відтворення водогосподарської інфраструктури в зоні масштабних меліорацій, проаналізувати основні тенденції фінансування міжгосподарських мереж гідротехнічних споруд, обґрунтувати перспективні напрями нарощення обсягів фінансового забезпечення модернізації меліоративних систем у зоні осушення.

Виклад основного матеріалу. Кошти державного і місцевих бюджетів та власні кошти підприємств на сьогодні залишаються основними джерелами фінансування проектів модернізації та реконструкції систем водопостачання й водовідведення, а також відтворення, відновлення та охорони водних ресурсів. Інституціональне підґрунтя фінансового забезпечення сфери водокористування не сприяє залученню коштів приватних підприємницьких структур і міжнародних фінансово-кредитних установ, що не дає змоги повною мірою здійснювати техніко-технологічну перебудову об'єктів водогосподарської та водоохоронної інфраструктури. Ще складніша ситуація спостерігається в такому важливому сегменті водогосподарського комплексу, як водогосподарсько-меліоративний підкомплекс, що охоплює комплекс мереж гідротехнічних споруд у зоні зрошення та осушення.

Вагому роль у розвитку агропромислового комплексу в зонах осушення та зрошення відіграють загальнодержавні й міжгосподарські меліоративні системи, які зазнали значного деструктивного впливу в період економічної кризи 90-х років та становлення ринкових відносин. У зоні осушення та зрошення відбувся демонтаж значної кількості об'єктів, які забезпечували науково обґрунтований гідрологічний режим у зонах активних осушувальних меліорацій та розвиток сільськогосподарського виробництва на основі зрошувального землеробства. У кінцевому підсумку це призвело до того, що значні площі осушених та зрошуваних земель були виведені з продуктивного господарського обороту.

Необхідність нарощення виробництва сільськогосподарської продукції в зонах активних меліорацій вимагає нарощення фінансового забезпечення модернізації загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем, які дадуть можливість вести високоприбуткове сільськогосподарське виробництво в зонах осушення та зрошення. У 2011 році порівняно з 2007 роком обсяг фінансування експлуатації загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем збільшився майже на 60 % (табл. 1). Це пов'язано зі збільшенням фінансових вкладень в експлуатацію насамперед зрошувальних систем. Зокрема, у Херсонській області у 2011 р. порівняно з 2007 р. обсяг фінансування збільшився на 92,7 %, в Одеській – на 64,5 %, в АР Крим – на 69,7 %. Виняток з цієї групи областей, де значні площі сільськогосподарських угідь перебувають у зоні зрошення, становить лише Миколаївська область (у 2011 р. порівняно з 2007 р. обсяг фінансування експлуатації загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем у цьому регіоні зменшився на 3,73 %). Це є наслідком політики місцевої влади, яка не знайшла достатнього обсягу фінансових ресурсів для нарощення потенціалу зрошувального землеробства.

Високі темпи зростання обсягів фінансування експлуатації загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем мають місце у Закарпатській (72,9 %), Київській (170,9 %), Рівненській (64 %), Волинській (62,2 %) областях. Збільшення обсягів фінансування меліоративних систем пов'язується з необхідністю упередження проявів шкідливої дії вод і підвищення урожайності сільськогосподарських культур на меліорованих землях. Значний відсоток зростання обсягів фінансування меліоративних систем у Київській області пов'язаний з модернізацією комплексу водогосподарських об'єктів, насамперед водосховищ та берегоукріплювальних споруд. У 2011 р. порівняно з 2007 р. (останній передкризовий рік) падіння обсягів фінансування експлуатації загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем спостерігалось лише у Дніпропетровській (10,31 %), Кіровоградській (2,35 %) та Миколаївській (13,73 %) областях. Це є негативним чинником, оскільки й надалі в цих регіонах погіршується фізичний стан переважної більшості інженерних споруд меліоративних систем. Декілька фаз реформування аграрної сфери та земельних відносин призвели до виникнення непрозорих умов використання міжгосподарських і внутрішньогосподарських гідротехнічних споруд, які обслуговують меліоровані території.

Таблиця 1

Фінансування експлуатації загальнодержавних і міжгосподарських державних меліоративних систем, млн грн*

Адміністративно-територіальне утворення	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2011 р. до 2007 р., %
АР Крим	77,5	96,1	117,9	130,6	131,5	169,68
Області:						
Вінницька	6,4	7,3	7,6	9,2	9,5	148,44
Волинська	14,3	17,2	17,9	22,5	23,2	162,24
Дніпропетровська	54,3	67,2	38,9	46,2	48,7	89,69
Донецька	15,4	18,4	15,1	23,3	24,5	159,09
Житомирська	14,1	16,5	17,8	21,4	22,5	159,57
Закарпатська	11,1	13,5	14,4	19,3	19,2	172,97
Запорізька	38,4	45,7	48,8	60,2	65	169,27
Івано-Франківська	6,2	7,8	7,7	9,4	9,6	154,84
Київська	27,9	32,2	65,3	73,2	75,6	270,97
Кіровоградська	8,5	10,5	6,8	8,4	8,3	97,65
Луганська	12,7	15,7	17,2	21,2	22,0	173,23
Львівська	21,5	26,3	27,8	33,4	34,8	161,86
Миколаївська	45,9	50,9	34,4	40,8	39,6	86,27
Одеська	44,2	55,8	53,5	68,8	72,7	164,48
Полтавська	6,4	7,9	7,6	9,3	9,6	150,00
Рівненська	17,8	21,9	23,3	27,8	29,2	164,04
Сумська	6,4	7,6	8,1	9,8	10,2	159,38
Тернопільська	6,8	8,4	8,7	10,6	11,1	163,24

Харківська	11,9	14,8	16,2	19,4	20	168,07
Херсонська	119,7	140,5	177,5	235,4	230,7	192,73
Хмельницька	5,1	6,2	6,4	7,8	8,2	160,78
Черкаська	16,1	20,4	13,5	16	16,5	102,48
Чернівецька	5,5	6,1	6,3	7,5	7,8	141,82
Чернігівська	12,8	14,7	16,1	19,3	19,9	155,47
Всього	606,9	729,6	774,8	950,8	969,9	159,81

* Джерело: розраховано за даними Держводагентства України.

Особливою складністю відзначаються проблеми фінансового забезпечення модернізації меліоративних систем у зоні осушення, оскільки розпаювання земель між колишніми членами колгоспів та радгоспів позбавило внутрішньогосподарські мережі єдиного господаря і призвело до перебоїв фінансування їх реконструкції та модернізації; природна ренатуралізація осушених територій в окремих регіонах має нерегульований характер, що призводить до неможливості ведення високопродуктивного сільськогосподарського виробництва та інших видів господарської діяльності; основною спрямованістю коштів загального фонду Державного бюджету України є виконання поточного ремонту гідротехнічних споруд, що не модернізує їх техніко-експлуатаційні характеристики і не забезпечує прийнятний рівень ефективності регулювання водного режиму на меліорованих землях; власники внутрішньогосподарських меліоративних споруд не мають змоги отримувати кредитні ресурси на прийнятних умовах унаслідок неможливості використання гідротехнічних споруд з прилеглими сільськогосподарськими угіддями як застави; держава залишається основним інвестором міжгосподарських гідротехнічних споруд у зоні осушення, що не дає змогу повною мірою забезпечити їх комплексну модернізацію і тим самим інтенсифікувати сільськогосподарське виробництво на цих територіях [2; 7].

Враховуючи те, що в зоні осушувальних меліорацій у структурі виробників сільськогосподарської продукції домінують особисті селянські господарства, необхідним є їх об'єднання в неприбуткові організації для спільного використання та реконструкції гідротехнічних споруд. Найбільш прийнятною формою таких організацій є обслуговуючий кооператив, метою створення якого є не отримання максимального прибутку, а об'єднання зусиль особистих селянських господарств для реконструкції внутрішньогосподарських гідротехнічних споруд, які обслуговуватимуть угіддя учасників даного утворення. Тому саме кооператив має укладати угоду про отримання іпотечного кредиту під заставу земель нероздільно з гідротехнічними спорудами, які належать особистим селянським господарствам. Кінцевою метою є відновлення сприятливого водно-повітряного режиму сільськогосподарського виробництва на землях особистих селянських господарств – учасників кооперативного утворення [3].

Нарощення обсягів інвестиційного забезпечення проектів модернізації, реконструкції та технічного переоснащення гідротехнічних споруд меліоративних систем шляхом сек'юритизації активів (випуску цінних паперів) має відбуватися за безпосередньої участі державного земельного банку. Саме цій фінансово-кредитній

установі мають бути передані активи (гідротехнічні споруди й осушені землі) для випуску облігацій, і ця установа має виступити андеррайтером при їх розміщенні на фондовому ринку. Рішення про випуск таких облігацій прийматимуть місцеві ради, на балансі яких перебуває значний обсяг меліоративних фондів та земель комунальної власності.

З року в рік держава змушена витратити колосальні обсяги фінансових ресурсів для ліквідації наслідків повеней і паводків, руйнівна дія яких значною мірою зумовлена фізичним спрацюванням інженерної інфраструктури меліоративних систем та відсутністю необхідних для Поліської зони протиповеневих споруд. З огляду на це особливої гостроти набула проблема здійснення превентивних заходів щодо недопущення надмірного шкідливого впливу «великої води» на населені пункти, лісові та сільськогосподарські угіддя.

Одним із найбільш результативних варіантів вдалого здійснення таких превентивних заходів є залучення до виконання і фінансування окремих видів робіт підприємницьких структур (лісгосподарських та сільськогосподарських підприємств), ареал діяльності яких знаходиться на територіях, що потенційно піддаються впливу весняних повеней і паводків, зумовлених надмірними опадами, а також особистих селянських господарств та органів місцевої влади, покликаних здійснювати діяльність щодо соціально-економічного піднесення сільських територій. При цьому важливого значення набуває вибір організаційно-правової форми інституціонального об'єднання зусиль перерахованих суб'єктів щодо запобігання шкідливій дії вод.

Враховуючи специфіку та сезонний характер, а також контрастність пріоритетів діяльності названих суб'єктів господарювання і влади, пропонується створювати стратегічні альянси, що передбачають об'єднання лише окремих сторін діяльності учасників. Цей чинник є значним стимулом, оскільки не позбавляє суб'єктів господарювання вільного вибору контрагентів і самостійності щодо фінансового забезпечення, на відміну від статутних об'єднань підприємницьких структур.

Учасниками стратегічного альянсу, створеного для попередження шкідливої дії вод унаслідок повеней та паводків, модернізації міжгосподарських і внутрішньогосподарських гідротехнічних споруд, проведення берегоукріплювальних та агролісомеліоративних заходів, мають стати особисті селянські господарства, які володіють основними площами розпайованих земель, що знаходяться в повенебезпечних зонах. Враховуючи обмеженість фінансових можливостей цієї категорії сільськогосподарських товаровиробників, низький рівень механізації ведення ними сільськогосподарського виробництва, дієвішою буде участь у стратегічному альянсі створеного на їх базі обслуговуючого кооперативу у формі неприбуткової організації. Кооператив допоможе централізувати фінансові ресурси для здійснення вкрай важливих для всіх учасників заходів, у тому числі й попередження шкідливої дії вод та модернізації міжгосподарських і внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд. У межах альянсу обслуговуючі кооперативи будуть замовниками щодо виконання берегоукріплювальних робіт у захисних смугах річок для зменшення обсягу змиву родючого шару ґрунту.

Висновки. Суттєве підвищення рівня врожайності сільськогосподарських культур у зоні осушувальних меліорацій потребує модернізації міжгосподарських та внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд, які забезпечують сприятливий водно-повітряний режим на цих територіях. Існуюча система фінансового забезпечення не дає змоги повною мірою залучати інвестиційні ресурси приватних підприємницьких структур, фінансово-кредитних установ та нерезидентів. Удосконалення інституціональних передумов нарощення обсягів фінансового забезпечення модернізації меліоративних систем у зоні осушення має передбачати формування на базі особистих селянських господарств неприбуткових організацій (обслуговуючих кооперативів) з метою консолідації ресурсів для відновлення внутрішньогосподарської мережі гідротехнічних споруд, а також створення стратегічних альянсів на базі суб'єктів аграрного, водогосподарського та лісгосподарського підприємництва для повернення в продуктивний сільськогосподарський оборот раніше природно ренатуралізованих угідь. Від реалізації перерахованих заходів значною мірою залежить соціально-економічне піднесення сільських територій у зоні осушувальних меліорацій.

Бібліографічний список

1. Андрощук І. Інституціоналізація сучасних форм інвестиційного забезпечення сфери водокористування: регіональний аспект / І. Андрощук // Економіст. – 2013. – № 1. – С. 48-50.
2. Андрощук І. І. Механізми інвестиційного забезпечення раціоналізації водокористування / І. І. Андрощук // Теорія та практика управління економічним розвитком : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 22-24 лист. 2012 р.) : в 3 т. – Донецьк : ТзОВ «Друк-Інфо», 2012. – Т. 2. – С. 98-100.
3. Голян В. А. Диверсифікація джерел інвестиційного забезпечення як передумова антикризового управління водогосподарськими проектами / В. А. Голян, І. І. Андрощук // Державне антикризове управління економікою в умовах глобалізації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – К. : КНЕУ, 2013. – С. 90-93.
4. Кожушко Л. Ф. Мотивація та екологічне стимулювання інвестиційної діяльності у сфері агро меліоративного землеробства України / Л. Ф. Кожушко, Е. Г. Мороз // Вісник Сумського державного університету : економіка. – 2007. – № 1. – С. 169-175.
5. Організаційні засади залучення інвестицій для відновлення та сталого використання меліорованих земель / О. Жовтоног, В. Поліщук, М. Кудін, Т. Деменкова // Водне господарство України. – 2009. – № 3. – С. 35-39.
6. Ромашенко М. Наукові засади розвитку меліорації земель в Україні / М. Ромашенко // Водне господарство України. – 2013. – № 1. – С. 35-42.
7. Хвесик М. Інвестиційне забезпечення сфери водокористування в умовах поглиблення інституціональних трансформацій: сучасна практика, пріоритети та методи / М. Хвесик, В. Голян, І. Андрощук // Економіст. – 2014. – № 1. – С. 4-13.
8. Щербакова А. Шляхи забезпечення підтримки інвестиційних процесів сільськогосподарських підприємств на осушених землях / А. Щербакова // Економіст. – 2014. – № 1. – С. 60-64.

Хвесик М., Голян В. Фінансове забезпечення модернізації меліоративних систем у зоні осушення: інституціональні передумови та організаційно-економічні трансформації

Узагальнено сучасний стан фінансового забезпечення модернізації меліоративних систем у зоні осушення та зрошення в період поглиблення інституціональних перетворень у

системі земельних відносин. Проаналізовано основні тенденції фінансування експлуатації загальнодержавних і міжгосподарських державних меліоративних систем. Виявлено проблеми розширення спектра форм та джерел фінансового забезпечення модернізації мереж гідротехнічних споруд у зоні осушувальних меліорацій. Запропоновано в зоні осушення на базі особистих селянських господарств формувати неприбуткові організації (обслуговуючі кооперативи) для підвищення рівня концентрації фінансових ресурсів із метою проведення цілого комплексу гідромеліоративних заходів. Важливою інституціональною передумовою нарощення інвестиційного потенціалу модернізації внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд у зоні осушувальних меліорацій виступає створення стратегічних альянсів, які дають змогу об'єднувати лише окремі сторони діяльності суб'єктів водогосподарського, лісгосподарського й аграрного підприємництва в напрямі відновлення сприятливого для ведення високопродуктивного сільського господарства водно-повітряного режиму.

Ключові слова: меліоративні системи, фінансове забезпечення, неприбуткова організація, стратегічний альянс, гідротехнічні споруди, сільські території.

Khvesyk M., Golyan V. Financial providing of reclamation systems' modernization in drainage region: institutional preconditions and organizational and economic transformations

It is summarized the modern state of financial providing of reclamation systems' modernization in drainage and spray regions under the conditions of institutional changes intensification in the system of land relations. It is analysed the main tendencies of exploitation financing of state and interfarm national reclamation systems. It is revealed the problems of extending of the range of forms and sources of financial providing of hydraulic structures' modernization in the drainage reclamation regions. It is suggested to establish non-profit organizations (servicing cooperatives) in the drainage regions on the basis of private agricultures in order to increase concentration of financial resources with the aim to carry out a complex of irrigation and drainage measures. The important institutional prerequisite of increasing investment potential of modernization of interfarm networks of hydraulic structures in drainage reclamation regions is a creation of strategic alliance allowing to unite only certain ways of activities of water management, forestry and agricultural business entities towards restoring of favourable water and air regime for running highly efficient agricultural business.

Key words: reclamation systems, financial providing, non-profitable organization, strategic alliance, hydraulic structures, rural regions.

Хвесик М., Голян В. Финансовое обеспечение модернизации меліоративных систем в зоне осушения: институциональные предпосылки и организационно-экономические трансформации

Обобщен современный опыт финансового обеспечения модернизации меліоративных систем в зоне осушения и орошения в период углубления институциональных преобразований в системе земельных отношений. Проанализированы основные тенденции финансирования эксплуатации общегосударственных и межхозяйственных государственных меліоративных систем. Выявлены проблемы расширения спектра форм и источников финансового обеспечения модернизации сетей гидротехнических сооружений в зоне осушительных меліораций. Обоснована целесообразность в зоне осушения на базе личных крестьянских хозяйств формировать неприбыльные организации (обслуживающие кооперативы) для повышения уровня концентрации финансовых ресурсов с целью проведения комплекса гидромеліоративных мероприятий. Важной институциональной предпосылкой наращивания инвестиционного потенциала модернизации внутрихозяйственных сетей

гидротехнических сооружений в зоне осушительных мелиораций выступает создание стратегических альянсов, которые дают возможность объединять лишь отдельные стороны деятельности субъектов водохозяйственного, лесохозяйственного и аграрного предпринимательства в направлении восстановления благоприятного для ведения высокопродуктивного сельского хозяйства водно-воздушного режима.

Ключевые слова: мелиоративные системы, финансовое обеспечение, неприбыльная организация, стратегический альянс, гидротехнические сооружения, сельские территории.